

ВАРІАТИВНІСТЬ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ЗБІРЦІ «ФОЛЬКЛОРНІ ЗАПИСИ МАРКА ВОВЧКА ТА ОПАНАСА МАРКОВИЧА»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (52)

УДК 821.161.2.09+82-142.091:81'37

DOI:10.24144/2663-6840/2024.2(52).159–165

Рошко С. Варіативність вираження семантики порівняльних конструкцій у збірці «Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича»; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. У науковій статті проаналізовано варіативність вираження порівняльної семантики конструкцій у збірці «Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича», а також досліджено і описано семантику, структуру, функційне, смислове й експресивне навантаження аналізованих фольклорних порівнянь. Актуальність теми наукового дослідження обумовлена необхідністю комплексного дослідження категорії порівняння у логіко-граматичній, семантико-синтаксичній та мовностилістичній структурі речення на прикладі різножанрових фольклорних творів в українському мовознавстві. Метою наукової статті є описати основні засоби вираження категорії порівняння в українських фольклорних творах аналізованої збірки. Для опису засобів вираження порівнянь, їх семантики, структури, функційного і смислового навантаження використано методи системного підходу, структурно-функціонального аналізу, описовий метод, метод суцільної вибірки, аналізу, синтезу та порівняння. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в аналізованій збірці широко використано образні постійні усталені порівняння з символічним значенням як позитивного, так і негативного змісту. Поширеними в аналізованих фольклорних творах є як безсполучникові однокомпонентні порівняння, виражені орудним порівняльним, порівняннями-прикладками, ступенями порівняння прикметників, так і сполучникові порівняння як компоненти простого речення, оформлені переважно порівняльним сполучником **як**, а також порівняльні підрядні компоненти складного речення. У фольклорних творах аналізованої збірки, як і загалом у творах усної народної творчості, дуже багато порівнянь із символічним значенням. Символи, які утворюють художньо-образні парадигми порівнянь в українських фольклорних творах, надають їм особливої виразності та емоційності. Порівняння-символи поглиблюють змалювання світосприйняття українців, внутрішньої суті душі українського народу. Співвідносність порівнянь-символів зі світом природи, зокрема назвами тварин, рослин, явищами природи, формує свою особливу систему, відтворюючи важливі особливості національної мовної ментальності українців, які ще потребують свого подальшого дослідження і вивчення. Серед усталених фольклорних порівнянь аналізованої збірки численною є також група т.зв. протиставних, заперечних, прихованих у змісті висловленого тексту за своїм синтаксичним оформленням порівнянь. Перспективу подальших наукових досліджень у межах окресленої проблематики вбачаємо у дослідженні етнолінгвістичних особливостей порівнянь в українських фольклорних творах.

Ключові слова: порівняльна конструкція, категорія порівняння, суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння, постійне порівняння, протиставне порівняння, символ, фольклор.

Формулювання проблеми. Як відомо, одним із найбільш виразних ідентифікаторів народу є його мова, зокрема мова усної народної творчості, живорозмовна мова, мова фольклору, оскільки творцем фольклорних творів є сам народ. У мові народу закладено генетичний код нації, ментальність народу, тому вивчати і досліджувати різноманітність виразних засобів фольклорних творів на сучасному етапі утвердження самобутності української мови вкрай важливо. Справжньою перлиною зібрань самобутних фольклорних творів українського народу є збірка «Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича: до 150-річчя з дня народження Марка Вовчка». Як зазначає дослідник їх творчості О.І. Дей: «Фольклорні записи подружжя Марковичів – це ті поетичні скарби трудового народу, до яких зверталася письменниця, щоб видобути з них чарівну красу і віддати людям у новій якості. Водночас ці записи мають велике наукове значення і є цінним набутком культури українського народу» [Дей 1983, с. 48]. Виразною родзинкою збірки є варіативність текстів творів у записах авторів, яку ми прослідкуємо у нашому дослідженні на прикла-

ді аналізу засобів вираження категорії порівняння. Категорія порівняння як одна із найбільш виразних і образних категорій у семантико-синтаксичній та мовностилістичній структурі речення вже була предметом наших досліджень на прикладі різножанрових фольклорних творів [Рошко 2024, с. 36–40], однак специфіка варіативності вираження порівняльної семантики у творах згаданої збірки, оригінальність структури порівняльних конструкцій і їх функційно-семантичне навантаження зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень. В українському мовознавстві роль порівнянь у художньому тексті привернула увагу багатьох дослідників: М. Заборної [Заборна 1997], Н. Шаповалової [Шаповалова 1998], Л. Голоюх [Голоюх 1996], І. Кучеренка [Кучеренко 1959], Л. Прокопчук [Прокопчук 2000], М. Мірченка [Мірченко 2001] та інших, включаючи і наші власні напрацювання [Рошко 2001]. У роботах згаданих науковців досліджено реалізацію порівняння через зіставлення понять, предметів, асоціативних зв'язків, а також визначено стилістичну роль тропа і його універсальність як художнього

засобу. Порівняння як засіб увиразнення у текстах фольклорних творів теж були предметом дослідження філологів, як наприклад, досліджувались особливості порівнянь у мові українських народних пісень [Данилюк 2012], або ж досліджувались семантико-синтаксичні особливості вираження категорії порівняння [Рошко, 2024], однак, зважаючи на унікальність записів фольклорних творів Опанасом Марковичем та Марком Вовчком і на необхідності комплексного дослідження категорії порівняння у логіко-граматичній, семантико-синтаксичній та мовностилістичній структурі речення на прикладі різножанрових фольклорних творів в українському мовознавстві, тема нашого дослідження є актуальною.

Мета статті, завдання. Метою наукової статті є насамперед проаналізувати варіативність вираження порівняльної семантики порівняльних конструкцій у збірці «Фольклорні записи Марка Вовчка і Опанаса Марковича», а також дослідити і описати семантику, структуру, функційне, смислове й експресивне навантаження аналізованих порівняльних одиниць.

Методи та методика дослідження. Методологія роботи ґрунтується на концепціях І. Кучеренка [Кучеренко 1959, с. 6], Л. Голоюх [Голоюх 1996, с. 8] та інших дослідників, які розглядають порівняльну конструкцію як трикомпонентне утворення, включаючи і наші власні напрацювання [Рошко 2001, с. 4]. Порівняння у збірці «Фольклорні записи Марка Вовчка і Опанаса Марковича» досліджено з використанням описового методу, а також методів аналізу, синтезу, порівняння. За допомогою описового методу здійснено ґрунтовний аналіз структури, семантики та функцій фольклорних порівнянь та опис фактичного матеріалу. Метод суцільної вибірки було застосовано для виокремлення текстових фрагментів, які містять конкретні ілюстрації досліджуваних мовних засобів. Із-поміж власне лінгвістичних методів саме структурний та метод дистрибутивного аналізу уможливили чітку класифікацію порівнянь на основі диференційних ознак та обґрунтування особливостей їх функціонування у текстах фольклорних творів. Інтерпретаційний аналіз було здійснено для визначення функційних особливостей порівнянь та їх експресивного навантаження у конкретних текстових фрагментах. Метод синтезу використано для логічного об'єднання і пояснення фольклорних порівнянь у складі простого і складного речення у єдине цілісне утворення усталених порівняльних виразів із виразним експресивним значенням, метод порівняння – для порівняльного аналізу варіативності вираження порівняльної семантики усталеного цілісного значення досліджуваних одиниць у аналізованих текстах. Метод системного підходу та структурно-функціональний метод застосовано при дослідженні і описі порівняльних конструкцій у логіко-граматичній структурі простого і складного речення за типами зв'язків та за призначенням підрядної частини щодо головної.

Наукова новизна проведеного дослідження

полягає в тому, що в представленій статті виконано комплексний варіативний, функційно-семантичний, синтаксичний, стилістичний та експресивний аналіз порівнянь у збірці «Фольклорні записи Марка Вовчка і Опанаса Марковича», поглиблено знання про специфіку функціонування фразеологічних порівнянь у фольклорному тексті, що дає змогу визначити місце категорії порівняння в системі сучасної української літературної мови.

Виклад основного матеріалу. Фольклорні твори у збірці Опанаса Марковича та Марка Вовчка згруповані за жанровим вираженням у групи календарно-обрядових пісень, родинних обрядів і пісень, родинно-побутових пісень, балад, суспільно-побутових пісень, дум, історичних пісень, жартівливих і танцювальних пісень. Проаналізуємо насамперед варіативність вираження порівняльної семантики досліджуваних мовних одиниць у межах зазначених груп. Як відомо, на мовному ґрунті категорія порівняння реалізується сукупністю мовних засобів, що містять порівняльну семантику, на формально-граматичному, семантико-синтаксичному, власне семантичному і комунікативному рівнях. Категорія порівняння відіграє не менш важливу роль і у мовностилістичній структурі речення, відтворюючи колорит епохи твору, а у фольклорі – ще й настрої і вподобання народу. У мові фольклорних творів категорія порівняння реалізується сукупністю різноманітних мовних засобів, що містять порівняльну семантику. Особливістю порівнянь у широкому розумінні цього терміна, тобто як у межах простого, так і складного речення, є їх усталеність, тобто постійність або символічність у трактуванні мовознавців. *Постійними порівняннями* дослідники називають типові синтаксичні конструкції, у котрих «на основі спільних ознак зіставляються люди, явища, речі, предмети з метою створити більш яскраві уявлення або ж викликати відповідні емоційне реагування» [Образне слово 1974, с. 5]. При цьому більшості фольклорних порівнянь притаманний також і символізм, оскільки, як відомо, символ – це художній образ, який заступає в поетичній мові звичну назву життєвого явища, предмета на основі усталених асоціацій, як наприклад: Перед паничем вірної слуги, Просяться вони у Невір-землю: – Пустити нас пане, у Невір-землю! *Пустимо стрілу, як грім по небу* (тобто «швидко, блискавично» – пояснення наше); *Пустимось кіньми, як дрібен дощик* (тобто «несподівано» або ж «густо»); *Блиснемо шаблями, як сонце в хмарі* (тобто «яскраво») [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 123]¹ – у наведеному прикладі виразною порівняльною семантикою наділені явища природи **грим, сонце, дощик**. Саме ж порівняння виступає як порівняльна конструкція, компонент складного речення (підрядне порівняльне неповне обставинне способу дії у формально-граматичній структурі речення і як предикативний

¹ Примітка. Тут і далі суб'єкт порівняння умовно позначаємо підкресленням однією прямою лінією, об'єкт порівняння – жирним шрифтом, основу – курсивом. Якщо котрийсь із зазначених компонентів конструкції словесно не виражений чи не зовсім ясний, то вдаємось до описової характеристики.

компонент у семантико-синтаксичній структурі речення), оформлена за допомогою порівняльного сполучника **як**, який, як відомо, є виразником *реального, вірогідного порівняння*. У аналізованій фольклорній збірці є й варіативний запис даного твору: – Турецький цару, виїдь на войну, Воеватись, муштرواتися, Як із'їхалися, так і вдарились. *Ударив копитами, як гром на небі, Засяяли саблі, як сонце з хмари, ...* [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 123]. Причому, за нашими спостереженнями, більшість порівнянь, майже всі сполучникові порівняння в аналізованій фольклорній збірці оформлені за допомогою сполучника **як**, який підсвідомо символічно виражає вірогідність порівнюваних асоціацій. На відміну від інших збірників фольклорних творів, у аналізованій збірці дуже багато прикладів варіативного вираження порівняльної семантики в ідентичних або близьких за значенням текстових фрагментах, як наприклад: – *Наряжена* (донька – пояснення наше), **як паненятко, Сидить вона, як сиротятко**. – *Уряжено*, **як паненятко, Посажено, як сиротятко** [ФЗ, Родинні обряди та пісні, с. 148]; Котилися вози з гори, на долині стали, Любилися, кохалися, тепер перестали. Любилися, кохалися, що й мати не знала, А тепера *розійшлися, як чорная хмара* [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 186] – *Любилися, кохалися, як зерно в орісі*, А тепера *розійшлися, як зозуля в лісі*. – *Любилися, кохалися, як голубів пара*, А тепера *розійшлися, як синяя хмара* [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 187]; Не сама я, *сама, як билина в полі*, – Ніхто не порадить мене молодой [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 242] – Сушать мене, в'ялять мене мої недостатки. А вже мене *ізушили, як в полі билину*, Ік кому я пригорнуся, бідна сиротина? [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 253] – *Уродила мене мати, як билиночку в полі*, та не дав мені господь ані щастя, ні долі, ... [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 257] – *Сама я, самесенька, як билина в полі*, Не дав мені господь ні щастя, ні долі, ... [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 264]. В аналізованій збірці фольклорні порівняння з об'єктом порівняння «**як билина**», які звучать тужливо і мають значення «одинокі, самотньо», спостерігаються неодноразово, що свідчить про важку долю ліричних героїв. За кількістю вживань виражених варіацій порівняльної семантики у піснях можна стверджувати про усталеність, постійність фольклорних порівняльних образів. За змістовним наповненням аналізовані порівняння виражають розпач, тугу головних героїв. Найчастіше усталені фольклорні порівняння функціонують у формально-граматичній структурі речення як члени простого речення, рідше як підрядні компоненти складно-підрядних речень, які за своєю структурою є ще й двоскладними, повними, поширеними реченнями, як наприклад: – *Бодай же ти, дівчинонько, тоді заміж вийшла, Як у млині на камені пшениченька зійшла*. – *Бодай же ти, козаченьку, тоді оженився, Як у полі край дороги сухий дуб розвився* [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 206]; *Бодай же ти, дівчинонько, тоді заміж вийшла, Як у полі край дороги рута-м'ята зійшла*. – *Бодай же ти, козаченьку, тоді*

оженився, Як у млині на камені куколь уродився [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 207].

Категорія порівняння у межах аналізованої фольклорної збірки поетичних творів дуже часто виражається порівняннями-символами, оформленими за допомогою порівняльного сполучника **як**, де в якості об'єкта порівняння виступає **голуб** як символ найбільш прихильного ставлення, наприклад: – *Ей брати мої милі, як голуби сиві!* – *Брате наш менший милий, як голуб сивий, ...* [ФЗ, Думи, с. 348]; – *Ей брате наш менший милий, як голубоньку сивий, ...* [ФЗ, Думи, с. 349]; *Батенько іде, Як голуб гуде... Матінка іде, Як голубка гуде..., Братичок іде, Як голуб гуде... Сестриця іде, Як голуб гуде* [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 93]. Проте зовсім інше, негативне значення мають порівняння, якими змальовано свекра і свекруху, як наприклад: *Свекорко іде, Як змій гуде. Свекруха іде, Як бджола іде* [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 93]. Хоча образ-символ бджоли дуже часто у фольклорних творах використовується для змалювання працьовитості українського народу [Рошко 2024, с. 38]. Усталене позитивне символічне значення мають і порівняння, де об'єктом порівняння є слова-символи **зоря, місяць, калина, барвінок**, як наприклад: *Ой рясна, красна в лузі калина. Святий вечір! А ще красніша Петрова дочка. По двору ходить, як місяць сходить, В сінечку вийшла, як зоря зійшла, ...* [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 126]; *Личком (дівчина – пояснення наше) повна, як калина, як же не влюбитесь? Що хороша, то як рожа, любо подивиться, ...* [ФЗ, Жартівливі й танцювальні пісні, с. 388]; *Ой дівчина воду несе, коромисло гнеться, А за нею козаченько, як барвінок, в'ється* [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 192]. Для посилення експресивності висловлюваного змісту можливе увиразнення порівняльної конструкції пестливими суфіксальними словоформами, як наприклад: *Люба-мила дівчиночко, Ой яка ж ти гарнесенька, Як сніжечок білесенька* [ФЗ, Жартівливі й танцювальні пісні, с. 391]. Побажаннями добра, щастя і достатку молодій родині сповнені українські весільні пісні, що також висловлено і передано усталеними позитивними порівняннями-символами, як наприклад: *Місяць дорогу освітив, Братик сестрицю випроводив: – Оце ж тобі сестрице, дорога, Їдь же ти до свекра здорова. Ой будь здорова, як вода, Ой будь хороша, як весна, Ой будь багата, як земля* [ФЗ, Родинні обряди та пісні, с. 156]. У групі жартівливих та танцювальних пісень жартома йдеться і про вікову різницю між молодятами, що також майстерно відтворено засобами художніх порівнянь, як наприклад: *Стояв старий з молодую, як із ягодою. Ой ти, старий дідуга, Изогнувся, як дуга, ... А я молоденька, Гуляти раденька* [ФЗ, Жартівливі й танцювальні пісні, с. 404].

Хоча сполучникові порівняння в українській мові оформлюються цілою групою порівняльних сполучників **як, мов, немов, наче, неначе, ніби** і под., за нашими спостереженнями у мові фольклорних творів найчастіше вживається сполучник **як**, який у аналізованій збірці «Фольклорні записи

Марка Вовчка і Опанаса Марковича» загалом займає домінуюче місце серед зазначених т.зв. показників вираження порівняння. Прослідковується також вживання сполучників **аж, аніж, ніж** для вираження порівняльного змісту у підрядних порівняльних міри й ступеня або ж порівняльних обставин міри й ступеня у формально-граматичній структурі речення, як наприклад: Марусенька пишна в черевичках вийшла, По світлонці іде, аж світлонька гуде,... [ФЗ, Балади, с. 302]; Косить хазяїн у степу траву, Аж кривавий піт ллється,... Ой косить хазяїн зелену дуброву, Аж кровавий піт ллється ... [ФЗ, Суспільно-побутові пісні, с. 326]; Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнутья,... [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 219]; Лучче, мати, правдоньку казати, Ніж будемо людей турбувати... [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 227]; Лучче рілля ранняя, Аніж тая пізня. Гей же! Та чи лучче жінка першая, Аніж тая друга, та гей! [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 273].

В українських фольклорних творах дуже часто символічні значення фіксуються у складі порівняльних художніх образів, серед яких чільне місце посідають птахи і рослини. Виразною порівняльною семантикою наділені також явища природи і предметні символи. Засобом вираження таких безсполучникових порівнянь насамперед виступають порівняння-прикладки і орудний порівняльний [Рошко 2024, с. 37], як наприклад: – Козаченьку-барвіночку; – Дівчиноньку-повна роже [ФЗ, с. 207]; брати-солловейки [ФЗ, с. 276]; сини-соловейки [ФЗ, с. 343]; дівчина-горлиця [ФЗ, с. 378]; козаченьку-сердечко [ФЗ, с. 91]; жінка-камень [ФЗ, с. 233]; козак-тума [ФЗ, с. 209]; Нема щастя мені в світі, і світ став тюрмою [ФЗ, с. 219]; А я все нещасний блужу сиротою [ФЗ, с. 234]; ...прилети Хоть соколоньком до мене... [ФЗ, с. 247]; Лучче ж мені, моя мати, круту гору розкопати, Аніж мені нелюбого соколоньком назвати [ФЗ, с. 253]; Ой вона (дочка – роз'яснення наше) не стерпіла... Перекинулася сивою зозулею Та в вишневому саду сіла [ФЗ, с. 296]; У чистому полі (невістка – роз'яснення наше) дай заночувала, До білого світа тополею стала [ФЗ, с. 297].

Своєрідним вираженням порівняльної конструкції є також вищий і найвищий, чи перший і другий ступені порівняння прикметників і прислівників. У цих порівняннях суб'єктом порівняння можна вважати звичайний (вихідний) ступінь якості і властивості якогось предмета, а об'єктом (по відношенню до нього) – вищий і найвищий ступені якості – різновиду цього ж або іншого предмета у ролі об'єктів порівняння при спільній основі порівняння: колір, розмір, температура тощо. В аналізованій збірці фольклорних творів чимало прикладів саме зазначеної групи порівнянь, як наприклад: Голуб сивий, голуб сивий, голубка сивіша, Батько милий, мати мила, дівчина миліша [ФЗ, с. 216];

Ой принесла зозуленька найсмутнішу вість [ФЗ, с. 370]; Ой чим луччя та чим краще за кругими горами... [ФЗ, с. 319]; Зелененький барвіночку, стелися ще нижче, А ти, милий, чорнобривий, присунься ще ближче [ФЗ, с. 226]; ...Єсть у мене дру-

гий милий, що кращий за тебе [ФЗ, с. 238]; Ой єсть в мене слуги найвірніші... [ФЗ, с. 219]; Засвітить свічі найясніші... [ФЗ, с. 220]; А хоч знайдеш на личко білішу, Да не знайдеш на серце вірнішу, На серце вірнішу [ФЗ, с. 212]; ...Нехай тебе тая зрадить, котра наймильшя [ФЗ, с. 190]; Як та була на личко біліша, На слово вірніша [ФЗ, с. 276].

Серед усталених фольклорних порівнянь численною є також група т.зв. *протиставних, заперечних, прихованих* у змісті висловленого тексту за своїм синтаксичним оформленням порівнянь, які виразно прослідковуються у кожній групі поетичних фольклорних творів аналізованої збірки, як наприклад: Ой то не хмара, то коників пара, Ой не коники – Коваленко іде [ФЗ, Історичні пісні, с. 360] – основою порівняння є подібність предметів, осіб, дій, процесів тощо, об'єкт порівняння у таких порівняннях поєднується з заперечною часткою не; Ой то не хмара – то з війська пара ... [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 122]; Ой у лузу. В лузі червона калина, То ж не калина – молода дівчина ... [ФЗ, Суспільно-побутові пісні, с. 308]; – Чи ти царівна, чи королівна? То ж не царівна, не королівна, – То дівчина – Петрова дочка [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 126]; Із-за гори, із-за кам'яної Чорна хмара наступає: То ж не хмара, то ж козаченьки йдуть... [ФЗ, Суспільно-побутові пісні, с. 311]; – Ой то ж не зоря – то дівчина моя [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 195]; Ой то ж не зоря, ой то ж не ясна, Ой то ж моя молода дівчина по водицю ішла [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 194]; Ой Морозе та Морозенку, ти славний козаче! Ой за тобою, та Морозенку, та вся Україна плаче. Не так тая Україна, ой як молода дівчина, не так молода дівчина, як старая Морозиха [ФЗ, Історичні пісні, с. 365] – у наведеному прикладі наявне заперечення, однак об'єкт порівняння оформлено за допомогою порівняльного сполучника як. Як ми вже зазначали, показник порівняння, тобто порівняльний сполучник, у групі прихованих порівнянь може бути і відсутній, як наприклад: Чи не ягода смородина, Чи не дівчина виходила? [ФЗ, Календарні обряди та пісні, с. 83]; Ой думала, що дуб зелененький, Аж то козак – козак молоденький! [ФЗ, Родинно-побутові пісні, с. 227].

Серед фольклорних порівнянь виразно прослідковуються порівняння-символи уславлення краси, вроди українського народу, його сили і мужності, що відтворено у більшості наведених нами вище прикладах фольклорних порівнянь, але є і мотиви самотності, самотності, розпачу, нарікань на важку долю, особливо у рекрутських та солдатських піснях, як наприклад: Да немає гірше та нікому, Як бурлаці молодому [ФЗ, Рекрутські та солдатські пісні, с. 344]; Проминули літа мої, як дощевая хмара, А тепера надо мною якась божа кара [ФЗ, Рекрутські та солдатські пісні, с. 345]; –Тогди мене, ненько, сподівайся в гості, Як виросте у коморі трава на помості [ФЗ, Рекрутські та солдатські пісні, с. 345]. В історичних піснях аналізованої збірки звичайно ж порушена тема війни, важкої долі поневоленої України, що знову ж майстерно висловлено засобами художніх порівнянь, як наприклад: Зави-

сли ляшки, зависли, **Як чорна хмара на Вислі**,... [ФЗ, Історичні пісні, с. 367]; Поглядає Морозенко та на свою Україну! Ой що своя **Україна як мак процимає**, **А чужая Україна як лист опадає** [ФЗ, Історичні пісні, с. 365].

У досліджуваній збірці фольклорних творів серед різноманітності безсполучникових і сполучникових порівнянь у складі простого і складного речень прослідковуються і т.зв. фразеологічні порівняння. Слід зазначити, що фразеологічні порівняння становлять окрему групу у системі фразеологічних одиниць, характеризуються не тільки семантичною злитістю компонентів, але й специфічними мовними засобами вираження порівняльного змісту. У граматичній структурі української мови фразеологічні порівняння за своїм значенням виражають одне поняття, становлять неподільне ціле, тому близькі до лексичної одиниці, але одночасно є і граматичними одиницями, оскільки виступають у якійсь функції у реченні і є його членами, або ж компонентами складних речень, як наприклад: **Не угаїться кохання, як у мішку шило** [ФЗ, Жартівливі й танцювальні пісні, с. 388]; До кого ж ласкава ся доля лукава, **То той живе в світі, як сир у маслі, спустивши рукава** [ФЗ, Рекрутські та солдатські пісні, с. 347] – у обох наведених прикладах фразеологічна порівняльна конструкція за своєю структурою є неповним підрядним реченням, за функціональним призначенням аналогічна підрядному обставинному способу дії у формально-граматичній структурі речення, а за семантичним навантаженням відповідає синонімам «щось явне, те, чого не можна приховати» у першому реченні, «в достатку» – у другому реченні.

Висновки. Мова українських фольклорних творів характеризується різноманітністю виражаль-

них мовних одиниць, серед яких особливо виразними є порівняння. У результаті проведеного аналізу порівнянь у фольклорній збірці «Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича: до 150-річчя з дня народження Марка Вовчка» можемо зазначити, що виразною особливістю цієї збірки є варіантні записи фольклорних творів, у яких спостерігається варіативність вираження порівняльної семантики засобами художніх порівнянь. Відзначаємо широкий спектр засобів вираження фольклорних порівнянь, як безсполучникових, однокомпонентних, так і сполучникових, як членів простого речення і як підрядних компонентів складних речень. Засобами вираження безсполучникових порівнянь за нашими спостереженнями є насамперед порівняння-прикладки, орудний порівняльний, вищий і найвищий ступені порівняння. Сполучникові порівняння у фольклорних творах є більш поширеною групою і оформлюються найчастіше за допомогою порівняльного сполучника **як**. Більшість із проаналізованих нами порівнянь наведеної збірки є постійними порівняннями або ж т.зв. порівняннями-символами, які вживаються у всіх фольклорних творах із ustalеним значенням. Досить виразною в аналізованій збірці є також група протиставних, заперечних, а то й прихованих за своїм значенням порівнянь. За своїм семантичним навантаженням аналізовані фольклорні порівняння відтворюють зовнішню і внутрішню красу українського народу, красу душі українців як нації, і водночас відтворюють тяжку долю сиріт, рекрутів, солдат, завойованої і згорьованої України. Перспективу подальших наукових досліджень у межах окресленої проблематики вбачаємо у дослідженні етнолінгвістичних особливостей порівнянь в українських фольклорних творах.

Література

1. Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної історичної прози): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України. Ін-т укр. мови. Київ, 1996. 20 с.
2. Данилюк Н. Особливості порівнянь у мові української народної пісні. *Волинська філологічна: текст і контекст: Актуальні проблеми сучасного мовознавства*. Випуск 14. 2012. Том 14. № 2. С. 38–49.
3. Дей О.І. Фольклористично-збирацька діяльність Опанаса Марковича та Марка Вовчка // *Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича: до 150-річчя з дня народження Марка Вовчка / Академія наук УРСР Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського*. Київ: Наукова думка, 1983. С.13–48.
4. Заборна М.С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків, 1997. 18 с.
5. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1959. 107 с.
6. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій: Монографія. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ.ун-ту ім. Лесі Українки., 2001. 340 с.
7. Образне слово. Постійні народні порівняння [збір. і упорядкув. І. Гурін]. Київ: Дніпро, 1974. 283 с.
8. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: Дис...канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2000. 197 с.
9. Рошко С.М. Семантико-синтаксичні особливості вираження категорії порівняння в українському фольклорі. *Закарпатські філологічні студії: наукове видання*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 33. Т. 2. С. 36–40 (Index Copernicus).
10. Рошко С.М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2001. 21 с.

11. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1998. 16 с.

Умовне скорочення назви використаного джерела:

ФЗ – Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича: до 150-річчя з дня народження Марка Вовчка / Академія наук УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського. Київ: Наукова думка, 1983. 528 с.

References

- Holoiukh L.V. (1996) Porivniannia yak strukturno-stylistychni komponent khudozhnogo tekstu (na materiali suchasnoi istorychnoi prozy) [Comparison as a Structural and Stylistic Component of an Artistic Text (on the Material of Modern Historical Prose)] (PhD thesis), 10.02.01. NAN Ukrainy. In-t ukr. movy. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
- Danyliuk N. (2012) Osoblyvosti porivnian u movi ukrainskoi narodnoi pisni [Features of Similes in the Language of Ukrainian Folk Songs. Volyn Philological: Text and Context: Relevant Problems of Modern Linguistics]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst: Aktualni problemy suchasnoho movoznavstva*. Vypusk 14. Tom 14 № 2. S. 38–49 [in Ukrainian].
- Dei O.I. (1983) Folklorystychno-zbyratska diialnist Opanasa Markovycha ta Marka Vovchka [Folklore-Collecting Activity of Opanas Markovych and Marko Vovchok] // *Folklorni zapysy Marka Vovchka ta Opanasa Markovycha: do 150-richchia z dnia narodzhennia Marka Vovchka / Akademia nauk URSR Instytut mystetstvoznavstva, folkloru ta etnografii im. M.T. Rylskoho*. Kyiv: Naukova dumka. S.13–48 [in Ukrainian].
- Zaoborna M.S. (1997) Skladnopidriadni porivnianni rechennia v suchasni ukrainskii movi [Complex Comparative Sentences in the Modern Ukrainian Language] (PhD thesis), 10.02.01. Khark. derzh. ped. un-t im. H.S.Skovorody. Kharkiv. 18 s. [in Ukrainian].
- Kucherenko I.K. (1959) Porivnianni konstrukcii movy v svitli hramatyky [Comparative Constructions of Language in the Light of Grammar]. Kyiv: Vyd-vo KDU im. T.Gh.Shevchenka. 107 s. [in Ukrainian].
- Mirchenko M.V. (2001) Struktura syntaksychnykh katehori: Monohrafia [The Structure of Syntactic Categories: Monograph]. Lutsk: Red.-vyd. viddil «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky. 340 s. [in Ukrainian].
- Obrazne slovo. Postiini narodni porivniannia (1974) [Figurative Word. Constant Folk Similes] [zibr. i uporiadkuv. I. Huryn] Kyiv: Dnipro. 283 s. [in Ukrainian].
- Prokopchuk L.V. (2000) Katehoriia porivniannia ta yii vyrazhennia v strukturi prostoho rechennia [The Category of Comparison and its Expression in the Structure of a Simple Sentence]: Dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Vinnytsia. 197 s. [in Ukrainian].
- Roshko S.M. (2024) Semantyko-syntaksychni osoblyvosti vyrazhennia katehori porivniannia v ukrainskomu fol'klori. [Semantic and Syntactic Features of the Expression of the Category of Comparison in Ukrainian Folklore. Transcarpathian Philological Studies: a Scientific Publication]. *Zakarpatski filolohichni studii: naukove vydannia*. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 33. T. 2. S. 36–40 (Index Copernicus) [in Ukrainian].
- Roshko S.M. (2001) Formalno-hramatychna ta funktsionalno-semantychna struktura porivniannykh syntaksem i pidriadnykh rechen u suchasni ukrainskii movi [Formal-Grammatical and Functional-Semantic Structure of Comparative Syntaxemes and Subordinate Clauses in Modern Ukrainian Language] (PhD thesis), 10.02.01. Uzhhorod: Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. 21 s. [in Ukrainian].
- Shapovalova N.P. (1998) Funktsionalno-semantychni status porivniannykh konstruktiv u suchasni ukrainskii movi [Functional-Semantic Status of Comparative Constructions in the Modern Ukrainian Language] (PhD thesis), 10.02.01. Dnipropetrovskiy derzh. un-t. Dnipropetrovsk. 16 s. [in Ukrainian].

Conventional Abbreviation of the Source Title:

FZ - Folklorni zapysy Marka Vovchka ta Opanasa Markovycha: do 150-richchia z dnia narodzhennia Marka Vovchka (1983) [Folklore Records of Marko Vovchok and Opanas Markovych: to the 150th Anniversary of Marko Vovchok's Birth] / Akademiia nauk URSR Instytut mystetstvoznavstva, folkloru ta etnografii im. M.T. Rylskoho. Kyiv: Naukova dumka. 528 s.

VARIABILITY IN THE EXPRESSION OF COMPARATIVE SEMANTICS OF SIMILE CONSTRUCTIONS IN THE COLLECTION “FOLKLORE RECORDS OF MARKO VOVCHOK AND OPANAS MARKOVYCH”

Abstract. The scientific article analyzes the variability of expressing the comparative semantics of simile constructions in the collection “Folklore Records of Marko Vovchok and Opanas Markovych: to the 150th anniversary of Marko Vovchok's birth”, as well as explores and describes the semantics, structure, functional, semantic and expressive load of the analyzed folklore similes. The relevance of the research topic lies in the need for a comprehensive study of the category of comparison within the logical-grammatical, semantic-syntactic, and linguistic-stylistic structure of sentences, based on multigenre folklore

works in Ukrainian linguistics. The purpose of the research article is to outline the main means of expressing the category of comparison in Ukrainian folklore works of the analyzed collection. To describe the means of expressing similes, their semantics, structure, functional and semantic load, the methods of systematic approach, structural and functional analysis, descriptive method, method of continuous sampling, analysis, synthesis and comparison are used. As a result of the study, it was found that the analyzed collection widely uses figurative conventional similes with symbolic meaning of both positive and negative content. In the analyzed folklore works, there are both non-conjunctive single-component similes expressed by the ablative comparison, appositive comparisons, degrees of comparison of adjectives, and conjunctive comparisons as components of a simple sentence, mainly formed by the comparative conjunction “**yak**”, as well as comparative subordinate components of a complex sentence. In the folklore works of the analyzed collection, as well as in the works of oral folk art in general, there are a lot of similes with symbolic meaning. The symbols that shape the artistic and figurative paradigms of similes in Ukrainian folklore imbue them with unique expressiveness and emotional depth. Similes-symbols enhance the depiction of the Ukrainian worldview and the inner essence of the soul of the Ukrainian people. The association of similes-symbols with the natural world, particularly the names of animals, plants, and natural phenomena, creates a distinctive system that conveys important aspects of the national linguistic mentality of Ukrainians, which still warrants further research and exploration. Among the established folklore similes in the analyzed collection, there is also a significant group of oppositional, negative, and implicit similes within the syntactic structure of the expressed text. The prospect of further scientific inquiry into this area lies in the study of the ethnolinguistic characteristics of similes in Ukrainian folklore.

Keywords: simile, category of comparison, subject of simile, object of simile, constant comparison, contrastive comparison, symbol, folklore.

© Рошко С., 2024 р.

Світлана Рошко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; svitlana.roshko@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7065-0784>

Svitlana Roshko – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of International Economic Relations of Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; svitlana.roshko@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7065-0784>